

Tina Bahovec

»Trezno ljudstvo bo bogatelo, bo cvelo in se krepko razvilo«

Koroškoslovenski boj proti pijančevanju ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja

Bahovec Tina, dr., asistenčna profesorica, Abteilung für Geschichte Ost- und Südosteuropas, Institut für Geschichte, Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, Universitätsstr. 65-67, A – 9020 Klagenfurt, tina.bahovec@uni-klu.ac.at

178.1(436.5=163.6)18/19”

»TREZNO LJUDSTVO BO BOGATELO, BO CVELO IN SE KREPKO RAZVILO«

Koroškoslovenski boj proti pijančevanju ob koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja

Alkohol in njegove nevarnosti so komaj raziskana tema koroškoslovenske zgodovine. V svojem prispevku avtorica obravnava protialkoholni diskurz in protialkoholno gibanje ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja, ki temelji na publicističnem gradivu in arhivskih virih.

Konservativno in katoliško obeleženo slovensko narodno gibanje na Koroškem med glavnimi vzroki alkoholizma navaja versko mlačnost (pijančevanje kot greh nezmernosti), nemoralno družabno življenje (plesni) in seveda germanizacijsko politiko nemškega »Freisinn« na Koroškem. Podobno kot vzroke vidi tudi zle posledice alkohola predvsem na moralnem in narodnostnem polju. Alkohol domnevno vodi k propadanju dveh stebrov koroškega slovenstva, kmečkih gospodarstev in zavednih družin. Negativne ekonomske, npravstvene in zdravstvene posledice pijančevanja slabijo ljudstvo in pospešujejo asimilacijo. (Prekomerna) konzumacija alkohola služi tudi označevanju nacionalnih nasprotnikov, saj je npr. s slovenskega vidika ena od značilnosti »nemčurjev«, da popivajo.

Za boj proti alkoholu se – ob močni podpori duhovščine in do prve svetovne vojne v ozki povezavi z vseslovenskim protialkoholnim gibanjem – ustanavljajo posebna treznostna društva, kot je bila Sveta vojska. Slovenska krščansko-socialna zveza za Koroško s svojimi izobraževalnimi društvi ne tematizira problematike alkohola samo v treznostnih odsekih, ampak v celotnem delovanju, s posebnim ozirom na mladino in ženske. Tudi telovadna društva Orli, Marijine družbe ter osrednja politična organizacija so imeli protialkoholno ost.

Ključne besede: koroški Slovenci in koroške Slovenke, alkoholizem, nacionalno vprašanje, morala, protialkoholno gibanje

Bahovec Tina, PhD, Assistant Professor, Department of the History of Eastern and Southeastern Europe, Institute of History, Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, Universitätsstr. 65-67, A – 9020 Klagenfurt, tina.bahovec@uni-klu.ac.at

178.1(436.5=163.6)18/19”

“SOBER PEOPLE WILL MAKE A FORTUNE, PROSPER, AND DEVELOP TREMENDOUSLY”

Carinthian-Slovene Fight against Habitual Drinking at the End of the 19th and the First Half of the 20th Century

Alcohol and its dangers in Carinthian-Slovene history have hardly been given any scholarly consideration. In my article I deal with the anti-alcohol discourse and anti-alcohol movement at the end of the 19th and the beginning of the 20th century in journalistic and archival materials.

The Slovene national movement in Carinthia, marked by conservatism and Catholicism, believed the main reasons for alcoholism were religious tepidity (habitual drinking as a sin of excess), immoral social life (dances) and, of course, the Germanizing policy of the German »Freisinn« in Carinthia. Similarly, not only the causes but also the consequences of alcohol were seen above all in the moral and national fields. Alcohol apparently led to the decay of the two pillars of Carinthian Slovene spirit: the farms and nationally conscious families. The negative economic, moral and health consequences of habitual drinking weakened the people and furthered assimilation. (Excessive) consumption of alcohol also served the purpose of marking the enemies of the nation; from the Slovene perspective, for example, habitual drinking was one of the characteristics of a »nemčur« (a Germanophile).

With strong support from the clergy and in a close alliance with the all-Slovenian anti-alcohol movement, special temperance societies, for example »The Holy Army«, were founded in order to fight alcohol. The Slovene Christian-Social Alliance for Carinthia had educational centres that addressed the problem of alcohol not only in its temperance sections but also through comprehensive action, with special emphasis on youngsters and women. The gymnastic societies like the »Orli«, St. Mary's societies and the central political organization also supported the fight against alcohol.

Key words: Carinthian Slovenes, alcoholism, national question, morals, anti-alcohol movement

Največji sovražnik človeštva, strašna nesreča, grda navada, demon, greh in strup – s temi izrazi se tudi v okviru slovenskega narodnega gibanja na Koroškem, podobno kot v drugih deželah, ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja razpravlja o nevarnosti alkohola. Koroško slovenstvo v mnogem prevzema sočasne izvenkoroške protialkoholne diskurze in oblike protialkoholnega gibanja, seveda pa se vprašanje zaradi manjšinskega položaja zaostri in pridobi poudarjeno nacionalno ost. V prispevku bom prikazala, kako sta slovenska koroška publicistika in javnost ocenjevali vzroke in posledice alkoholizma s posebnim ozirom na narodnost, ter orisala delovanje nekaterih treznostnih organizacij.

Cerkveni zastopniki v protialkoholnem taboru so radi poudarjali, da je pitje nezmernost, zlo in greh. Še več: starši, ki z opojnimi pijačami »ubijajo lastnemu otroku dušo in telo«, se »pregreše tudi proti božji zapovedi, ki pravi: Ne ubijaj!«¹ Alkohol ni veljal samo za greh, ampak tudi za strup. Zato so razni poljudnoznanstveni prispevki – npr. v koledarjih celovške Mohorjeve družbe – popularizirali kvarne zdravstvene in širše posledice pijančevanja za posameznika in družbo, pri čemer so prevzemali teorije o dednosti in degeneracijskih učinkih. Alkohol je »za vsako živo stvar, za rastlino in za žival in za človeka strup, to je dokazala veda«. Vsak pijanec »je bolan na srcu, pljučih, želodcu in črevesju in na možganih«. Alkohol zastruplja možganske celice in uničuje prosto voljo. »Popolnoma pijan človek se torej obnaša čisto kakor norec, ki ima bolno velikomožgansko skorjo.« Alkohol je »ono strašilo, ki najbolj polni norišnice in tudi bolnišnice«. V posebni meri je alkohol strup za spolne celice in more »uničiti ali degenerirati ne samo človeka, ampak človeštvo. Veliki pijanci so ali sterilni ali pa imajo pohabljen, rahitičen, slabotne, epileptične otroke«. Pijanstvo staršev ni samo uboj njih samih, ampak tudi otrok.² »Kako strašna beseda je to: degeneracija! Bolehni otroci, pohabljeni vnuki. Cele knjige, neštete knjige pišejo o tem zlu! Tu vam hočem imenovati samo njegove roditelje: alkohol in prostitucija. Brat in sestra v divjem zakonu!«³

Alkohol so povezovali tudi z različnimi oblikami nezaželenega ali prepovedanega vedenja: pijanost je morilec javne morale in zavaja otroke v nemoralo – »vsak mlad pijanec« je »tudi v spolnem oziru ekscedent«.⁴ Alkoholizem »more podivjati človeka« in »podivjanost napreduje«, zato se »zločini množe« – »do 90 % zločinov zakrivi alkohol, bodisi posredno ali neposredno«.⁵

Alkohol torej zakrivi strašne posledice, po mnenju mnogih pa družba zakrivi pijančevanje, saj visokoprocentne pijače igrajo (pre)veliko vlogo v kmečkem in študentskem življenju ter pri narodnopolitičnem delovanju. Leta 1907 avtor v koledarju Mohorjeve ugotavlja: »V vsaki kmečki hiši /.../ se dostikrat pripeti, da pride pijača na mizo, pa bodisi vino ali pivo, največkrat pa – žganje. Spomladi imajo orače in kopače, poleti kosce in ženjice, jeseni mlatiče, drvarje itd. Kadar so delavci, mora biti seveda žgana pijača pri /.../ jedi. Ljudje so danes zelo razvajeni. To bi bilo govorjenja, če bi delavci ne dobili pri kaki hiši pijače!« Kolon »ne poznajo brez opojnih pijač. /.../ Takrat mora biti vse pijano od največjega do najmanjšega, od najstarejšega do najmlajšega«.⁶ 1910 drug avtor opozori, da alkohol ni samo problem revnih in preprostih ljudi, ampak tudi izobražencev, pri čemer kara predvsem popivanje študentske mladine, ki naj bi bila »up in nada« naroda. Dijaštvo na visokih šolah »večerja mnogokrat le – pivo ali vino«. »Naš dijak se potika po tujih mestih, med tujim, celo sovražnim narodom. Ni čuda, če se potem tem tesneje oklepa svojih tovarišev«, a zbirališče je »vedno le v gostilni, ali pa v prostorih, ki so zvezani z gostilno«. Alkohol škoduje dijaku, ker ga odvaja od učenja, mu kvvari zdravje, ga uničuje gmotno in oškoduje predvsem duševno. »Tako zvane 'izgubljene dijake' ima torej vse na vesti alkohol.« Tudi med narodnim delovanjem in alkoholom avtor vidi pretesno zvezo: »Probujanje narodne zavesti je pri majhnih narodih težka stvar. Pri nas Slovencih še zdaj nismo gotovi s tem delom in še tudi kmalu ne bomo. Celotno literaturo imamo že o tem, kaj je tu najbolj krivo in kako odpomoči.« Pri vseh razpravah se navaja »med glavnimi zadržki tudi alkoholizem« – toda »pisanje in govorjenje je pa tudi vse. Če že ne med slavnostnim delom, pa posedemo gotovo takoj po njem k polnim steklenicam. /.../ Koliko smo Sloven-

¹ Kompoljski, Stariši, kaj delate! V: Koledar Družbe sv. Mohorja v Celovcu (dalje: KDM) za leto 1907, 77–79, tu 78.

² Arnšek, Alkohol in njegov vpliv na človeško telo. V: KDM za leto 1913, 44–49, tu 44, 46–48.

³ Z. B., Največji sovražnik človeštva. V: KDM za leto 1910, 81–87, tu 86.

⁴ Arnšek (kot op. 2), 49.

⁵ Z. B. (kot op. 3), 86.

⁶ Kompoljski (kot op. 1), 77.

V gostilni je šel denar iz žepov tako ali drugače. (Andrija Štampar, Narodna čitanka o alkoholu, Zagreb 1931.)

ci že popili opojnih pijač na zdravje svojega naroda! Da bi bili ta denar porabili za svoje šolstvo, bi imeli danes v zadostni meri ne samo ljudskih, ampak tudi meščanskih, srednjih in tudi visokih šol. /.../ Ko nabiramo prispevke za svoje narodne namene, vzdihuješ prav odkritosrčno, češ, koliko narodnega davka imamo, kakor da bi se ti ves mesec poznalo, če si dal svojo petico domu na altar. Glej, in tvoj sosed pri mizi je dvakrat obrnil krajcar, predno ga je spustil v puščico – ko bo plačeval pijačo, bo brez izdihljeja izdal polno pest srebra. Naše manjšine na mejah da se potapljajo v vsenemškem morju? V alkoholu se potapljajo! V alkoholu izgubljajo naši ljudje svoje čustvo, svoje poštenje, vse dobro! Z alkoholom srkajo vase brezbržnost, divji, nerazsodni egoizem, sploh vse ono gorje, ki ga je treba, da more človek pozabiti na svoj rod.«⁷

S to kritiko smo prispeli v srž nacionalnih debat o pijančevanju na Koroškem, kjer »Slovenci, žal, že itak tonejo. Alkohol brez dvoma pomaga, da tonejo toliko hitreje.«⁸ Pijančevanje je domnevno pospeševalo propad dveh stebrov slovenstva, kmečkih gospodarstev in vernih družin. Že leta 1886 je Vošnjak v koledarju celovške Mohorjeve opozarjal, da je »čezmerno žganjepitje« postalo v poslednjih letih »(p)rava šiba kmetijskega stanu.«⁹

⁷ Z. B. (kot op. 3), 82–83, 87.

⁸ Zlata doba 1912, št. 9, 130.

⁹ Dr. J. Vošnjak, Zakaj peša kmetijski stan? V: KDM za leto 1886, 51–58, tu 57.

Žganje in špirit sta »tisti strup in črv, ki razjeda zdravo jedro kmetijskega stanu v dušnem in telesnem oziru«, šnops pa je »najnevarnejša rana za kmetijski stan«. Zlasti na gorenjskem Kranjskem in na Koroškem se »grozno širi žganjepivstvo in le prepogosto se sliši o ponesrečenih kmetijskih hišah, ki so vsled strastnega žganjepitja hišnega gospodarja propadale.«¹⁰ Desetletje kasneje koledar med vzroki za propadanje kmečkega gospodarstva navede zapravljenost, in sicer »potrato na tobaku« ter »zapravljenost v pijači in jedi. Marsikateri kmet je tak, pa tudi sinovi njegovi, da mora iti vsako nedeljo in praznik v krčmo. Denar ima kratek rep! Hitro uide izpod palca. /.../ Nekateri mora obiskati zopet vsak semenj in žegnanje, brez vsega opravka, da je le kratek čas, da ga zvrne jeden liter.« Prvi davek, ki ga ljudje dajejo, je »davek nezmernosti, zlasti v pijači«. Tudi pomanjkanje varčnosti se izraža mdr. v pitju: če si reven, »si pomagal drugače ne boš, kakor s pridnim delom in z varčnostjo. – Če boš rekel: Kaj bo teh 10 krajcarjev; grem pa še te zapiti! Revščina in stiska te bo držala vedno za vrat.«¹¹

Alkohol slabi gospodarsko moč, ki je »poleg moralne predpogoj narodnega obstanka«. Protialkoholno glasilo Zlata doba leta 1912 takole računa: »Če na Kranjskem pride na leto za pijačo nad 30 milijonov kron, potem jih pride na slovensko Koroško najmanj 6 milijonov. Ko bi teh 6 milijonov prišlo iz slovenskih rok zopet v slovenske, bi s strogo narodnega stališča ne bilo take škode. Toda kam pridejo ti milijoni? Na Koroškem ne pridelajo nič domačega vina. /.../ Na Koroškem ni nobene slovenske tvornice za pivo. Na Koroškem so skoro vsi producenti žganja Nemci in nemškutarji. Koroški Slovenci pijejo torej mnogo nemškega in laškega vina /.../ in samo ali vsaj skoro samo nemško pivo in žganje. Ta reč jih stane samo 6 milijonov, ki jih vsako leto milostno podare svojim najboljšim prijateljem, – Nemcem. V desetih letih 60 milijonov. (!)«¹²

S pomočjo denarja in seveda alkohola Nemci kupujejo slovensko zemljo ali pa podkupujejo slovenske volivce. Pred prvo svetovno vojno časopis Slovenec v prispevku o slovenski narodni

¹⁰ Dr. J. Vošnjak, Proti žganju. V: KDM za leto 1886, 30–36, tu 30.

¹¹ Fr. Perpar, Zakaj kmečko gospodarstvo propada? V: KDM za leto 1896, 62–64.

¹² Zlata doba 1912, št. 9, 130.

zavesti ugotavlja: »Naprodaj so pijanci in pivci, in ker imajo Nemci več denarja kakor mi, zato nam pokupijo na tisoče duš. In ne samo duše, tudi njih zemljo, posestvo. Slovenci pijejo, Nemci kupujejo in se naseljujejo na zemlji naših očetov ...«¹³ »Opazovalec« iz slovenskega Korotana pa svari v Zlati dobi: »Nemškutarija se vedno bolj širi. Tujec grabi našo zemljo. Vse to se vidi v najboljši luči ravno ob volitvah. Nasprotni kandidat razpolaga s tisočaki, zato da brezplačnega piva in konjskega gulaža toliko, da se ubogi pijančki kar valjajo po tleh. Med volilci se slišijo glasovi: Kdor da več za piti, tega bom volil. Ali ni to škandal?! Za pijačo prodado ti ljudje svoje prepričanje. Zato pa pride in mora priti, da ima naš kandidat vedno manj glasov. Dokler ne bo zaoril po vsej naši deželi glas abstinence, ne vzbudimo našega ljudstva iz vse nemške mlakuže.«¹⁴

Alkohol ima kvarne posledice za tako imenovano osnovno celico družbe in naroda, za družino, saj »je uničil, uničuje in še uniči /.../ neštete rodbine«, »izpodkoplje rodbinsko srečo«,¹⁵ škodi odnosu med možem in ženo in predvsem otrokom. »Razmerje moža k ženi trpi najbolj ravno zaradi alkohola. Vzgoja otrok v pijančevi rodbini je vse prej samo vzgoja ne.«¹⁶ »Očetje, ki možete svoje hčere, ne dajte jih pijancem! Zakon bo nesrečen, otroci iz zakona bodo zanikarni, kajti 'vrba ne rodi grozdja!' Ne verjemite pijancu, ki vam obeta, da se v zakonu poboljša. Najprvo naj se poboljša, potem šele /.../ mu dajte hčer. Zakon s pijancem je gnezdo greha in pohujšanja, zato je treba otroke iz take družine kar vzeti in jih dati drugam v pošteno izrejo!« Kjer je »pijanec pri hiši, je čudež, če pošteno izrede otroka!«¹⁷ Zdravniki so »neštetokrat dokazali, kake slabe posledice imajo opojne pijače za mladino«. In že »naš nepozabni škof« Slomšek je zapisal: »Mladim kužekom dajejo žganja piti zato, da majhni ostanejo. Tudi otroci v svoji rasti zao-stajajo, ako žganja piti dobijo. In res! Otrok, ki je dobival /.../ opojnih pijač, ni nikdar krepek in veselo razposajen. Bolehavost mu sije že z obraza.« Tak otrok je vedno najslabši v šoli in po šoli pri »težkem delu ni posebno poraben, ker je šibek in

slaboten. Za kakšno drugo delo tudi ni, ker ne kaže za nobeno stvar zanimanja. /.../ Taki otroci potem navadno životarijo in skrivaj pijo, če morejo. Ko so dorasli, pa se pokažejo prave pijance in zapravljalce.« Zaradi tega koledar Mohorjeve opozori starše »na dve velikanski napaki ali razvadi«, kateri otroka često popolnoma uničita – namreč če starši »dajejo otrokom opojnih pijač in tobaka«. Avtor kritizira napačno vzgojo in slab vzor odraslih: »Ako je otrok siten ali pa bolan, vlije mu nespametna mati žličico žganja v usta, češ, da bode lažje spalo.« Mati misli, da je žganje ublažilo bolečine, a dete »je zaspalo vsled pijanosti«. Otrok hoče vse, kar vidi. »Ako vidi odraslega, da je ali pije, že steza ročice in odpira usta. In kolikokrat se primeri, da so poleg otroci, ko se pije!« Nekateri tudi govorijo, da so opojne pijače dobre za otroka, ker pomorijo gliste. »Neumneži! /.../ Pomorijo pač res nekaj v otroku, a to niso nikake gliste, ampak vse dobre kali in svojstva, iz katerih bi se otrok razvil pozneje v krepkega in pametnega uda človeške družbe.« Avtor zato apelira: »Stariši, ako hočete imeti zdrave, čvrste in dobre otroke, ne dajajte jim opojnih pijač in ne pustite jim, da bi kadili.«¹⁸

Alkohol je torej veljal za izredno nevarnega za družine, kmečko ljudstvo in gospodarstvo in s tem za nacionalni obstanek nasploh. V ilustracijo prepričanja, da je popivanje eden od razlogov za potujčenje in da so Nemci Slovence podjarmili s pomočjo alkohola, naj služijo citati v razponu pol stoletja: leta 1888 v koledarju Mohorjeve beremo: »Malo nas je Slovencev, in še nas hoče uničiti tujec: Nemec in Lah. Tako je s Slovenci že od nekdaj. V prejšnjih stoletjih je divjal po slovenski zemlji Turek /.../; zviti Benečan nas je ločil od morja, Nemec nam je poleg narodnosti kradel iz src tudi katoliško vero. Slovenski narod je bil vedno v boju za svoje življenje proti sovražnikom, katerih je bilo kakor lista in trave. A vendar nas niso zatrli, ker zdravo srce, vera in čednost premagajo silo in denar. Ali je pa danes Slovenec še enak svojim očetom? Žalibog, da se Slovenec stare korenine izgublja med našim narodom. Uničuje ga sovražnik, katerega slovensko ljudstvo prostovoljno goji na svojem srcu. In ta sovražnik je – žganjepitje! Slovencev ni pokončal Turek, ni premagal Italijan in tudi Nemcem se dobro ustavljajo: toda končalo jih bo žganjepitje, ako se

¹³ Slovenec, 4. 1. 1913, 4.

¹⁴ Opazovalec, Iz slovenskega Korotana. V: Zlata doba 1912, št. 9, 142.

¹⁵ Z. B. (kot op. 3), 86.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Franc Milčinski, Zanemarjena in izprijena mladina, skrb zanjo in sirotinski sveti. V: KDM za leto 1908, 46–57, tu 49.

¹⁸ Kompoljski (kot op. 1), 77–79. Prim. Ivan Tavčar, Kako naj izredi slovenski kmet svoje otroke? V: KDM za leto 1873, 169–174, tu 174.

ta silna in škodljiva povodenj ne zajezi. Ne samo moške in mladeniči padajo kakor hrast za hrastom v žrelo pogubljivi razvadi, tudi žene, ki so nekdaj živele le za svoje rodovine in niso poznale posebnih potreb, poprijemajo se te grde razvade. Celo dekleta in nedolžni otroci pijejo strup, ki jim končuje telesno in duševno zdravje.«¹⁹ Tri desetletja kasneje koledar svari: »Če se hočejo mali narodi ohraniti, morajo nadomestiti svoje malo število s tem večjo vrlostjo, pridnostjo, razsodnostjo. Te lastnosti pa niso združljive z alkoholizmom. Če nam je torej kaj mar bodočnost našega naroda, odrecimo se temu strupu.«²⁰ Aprila 1914 Anton Korošec na občnem zboru Slovenske krščansko socialne zveze za Koroško (SKSZ) z ozirom na karantansko preteklost izjavi: »Obred ustoličenja dokazuje, da so bili Slovenci trezen narod, da je ljubil neodvisnost, /.../ da je visoko cenil delo. Sovražnik pa je zanesel v naše ljudstvo alkohol, da ga zastrupi, naredil je iz enega dela našega prej tako svobodoljubnega ljudstva ponižne hlapce tujega naroda.«²¹ Leta 1930 osrednje manjšinsko glasilo Koroški Slovenec hvali pozitivne učinke prohibicije v Ameriki in primerja položaj na Koroškem: »A mi se intenzivno zastrupljamo. Vsi po vrsti. Stari in mladi, moški in ženske in postajamo ljudstvo slabičev, brez volje, brez odporne sile, brez življenjske moči /.../. Toda smeji se nam nasprotnik, narodni in gospodarski, ker z otrovanim in omamljenim ljudstvom bo imel lahek posel. /.../ le trezno ljudstvo bo varčno in delavno in se bo ohranilo.«²²

(Prekomerna) konzumacija alkohola je služila označevanju nacionalnih nasprotnikov. Iz slovenskega vidika je ena od značilnosti nemčurjev, da pijejo, boj proti pijančevanju pa je potemtakem »obenem boj proti nemčurstvu.«²³ Ko so nemčurji »zatajili svojo mater«, so »stopili na pot, ki pelje v podivjanost. Pretepajo se, preklinjajo, popivajo po gostilnah.«²⁴ Že »splošno znano« je, da so nemškutarji »povsod zraven, kjer se je zastonj napiti.«²⁵ V svoji pijanosti in podivjanosti napadajo Slovence – npr. leta 1922 v Škocijanu in Grebinju, ko je »od renegatskih voditeljev nahujskana druhal, opijanjena in razvneto od strastnega sovraštva do

Slovencev, pretepala naše mirno ljudstvo, ki se je bilo udeležilo slovenskih prireditev.«²⁶ Da se pod vplivom alkohola razvnamejo nacionalne strasti, zabeleži tudi Janez Weiss v svojih spominih o po-plebiscitni Koroški: »Če so bili kdaj pijani, in to je bilo pogosto v naši vasi, /.../ potem so vedno kričali: 'Čuše čez Ljubelj!'«²⁷

Ravno gostilna je v očeh mnogih kritikov postojanka nemštva in nemčurstva na slovenskem podeželju na Koroškem (in drugod). 1909. leta beremo v Zlati dobi: »Na narodnih mejah in po narodno izpostavljenih okolicaх tvori gostilna skoraj redno nevarno nemško postojanko. Kmečko ljudstvo in delavci so Slovenci, purgarija po trgih deloma nezavedna, deloma nasprotna, krčmar po večini slučajev Nemec ali nemškutar. Njegov vpliv se ne sme podcenjevati. /.../ Ljudje, ki začno pri njem posedati, postanejo kmalu narodno mlačni in neznačajni.«²⁸ Slovenec pa leta 1913 jadikuje: »Poglejte na Koroško in Štajersko! Kje ima nemškutarija svoja glavna gnezdišča? Po gostilnah! Na vsem koroškem Slovenskem dobite komaj 20 narodnih gostiln, dasiravno mi lahko verjamete, da Korošcem gostiln nič ne manjka. Po gostilnah domujejo in zborujejo razni bauernbundi, fajerberi; s pijačo in plesom mamijo in vabijo na svojo stran ubogo nezavedno ljudstvo.«²⁹ Podobno ugotavlja Zlata doba v razmišljanjih o »izvenkranjskih Slovencih«, da je na slovenskem Koroškem »večina gostilničarjev in štacunarjev, ki prodajajo žganje, – nemškutarjev. Koliko gostiln in prodajaln sploh ima slovenske napise? Te bi se lahko seštele. – In ondi po gostilnah ima nemškutarstvo svoje ognjišče, svojo zalego; vsi fajerberi, vse veseljačenje in vsa moralna korupcija, ki se od tam razliva med ljudstvo, ima ondi svoj dom in kotišče. /.../ Ven iz oštarij! Ta klic, ki velja vsem, velja še prav posebno za Koroško. Ven iz oštarij, koroški Slovenci, če ne, si boste – pripili smrt!«³⁰

Ne samo slovenska, tudi nemška stran vidi enega od vzrokov narodnega odpadništva v alkoholu in skuša nasprotnike diskreditirati z očitkom

¹⁹ KDM za leto 1888, 83.

²⁰ Z. B. (kot op. 3), 87.

²¹ Mir, 11. 4. 1914, 1–2.

²² Koroški Slovenec, 23. 4. 1930, 3.

²³ Slovenec, 26. 2. 1913, 3.

²⁴ Koroški Slovenec, 11. 1. 1922, 2.

²⁵ Koroški Slovenec, 22. 11. 1922, 3.

²⁶ Koroški Slovenec, 14. 3. 1923, 1.

²⁷ Spurensuche. Erzählte Geschichte der Kärntner Slowenen (Erzählte Geschichte. Berichte von Widerstandskämpfern und Verfolgten 4, Wien 1990), 53.

²⁸ Dr. Leop. Lenard, Gostilna – narodna nevarnost. V: Zlata doba 1909, št. 1, 5–7, tu 6.

²⁹ Slovenec, 4. 1. 1913, 4.

³⁰ Zlata doba 1912, št. 9, 130–131.

popivanja. Tako v predplebiscitnem propagandnem boju list *Koroško Korošcem* omalovažuje slovensko ikono boja za severno mejo Rudolfa Maistra kot strahopetnega in nemožatega pijanca in renegata: »V stari, avstrijski vojaščini je že bil Meister slab oficir. Dolgo je trajala svetovna vojska, a na bojišču, kjer so krvaveli hrabri, junaški naši možje in fanti, ni bilo ne sluha ne duha od Meistra, tahiniral je /.../ čisto v ozadju ali po etapi /.../. Medtem ko so se vojskovali in se do zadnjega borili med hrupom granat in žvižganjem kroglic, je zadi dobro živel, veliko pil in duhtal na izdajo. Rojen je Nemec sicer, nemški je njegov rod. Zaradi njegove nesposobnosti kot vojak in zavolj njegove pijanosti so ga del časa bili poslali na dopust (urlavb), ker se je morda že kazalo brezumje po pijančevanju. Pri Nemcih in sposobni avstrijski vojaščini ni mogel napredovati /.../. Meistru pa ni bila le goreča želja po popivanju, bila mu je tudi velika častihlepnost. In tako je postalo iz Meistra na enbart nek Majster, iz Nemca Slovenec. Boljši vojak pa tudi Majster ni bil.«³¹

Ta primer nas opozori na posebno nevarnost alkoholizma z ozirom na moški spol. Kvaliteta nabornikov in vojakov zaradi pijanstva domnevno pada in s tem slabi vojaško moč kot del narodne in državne moči. Že leta 1888 koledar celovške Mohorjeve jadikuje: »V resnici, žalostni so nasledki, ktere opazujemo po Slovenskem vsled žganjepitja. Nekdaj so se naši očetje ponašali s svojimi čvrstimi in močnimi sinovi. Sedaj pa morajo naši mladeniči po štirikrat hoditi na vojaški nabor, da cesar dobi dovolj vojakov. Močnih slovenskih junakov ni več na izbiro. Zakaj jih ni? Požrlo in končalo jih je žganje.«³² Poveljstvo 17. pešpolka v Celovcu v okrožnici februarja 1914 naprosi »vse župne urade za krepko podporo v boju proti pijančevanju vojakov, zlasti s tem, da ne bi starši pošiljali sinovom vojakom denarja.«³³ Društvo abstinentov Sveta vojska pa med svetovno vojno vpoklicanim v Celovec razdeli dvojezični letak: »Predragi mladi vojaki! S ponosom se vse ozira na vas ter z vso gotovostjo pričakuje, da vsak posameznik izmed vas pripomaga ogroženi domovini izvojevati zmago. Zato pa ne zapravljajte svoje mlade moči in sile s preveli-

Življenje s pijancem je bilo slaba popotnica za otroke.
(Andrija Štampar, Narodna čitanka o alkoholu, Zagreb 1931.)

kim uživanjem opojnih pijač, in prav posebno pa se varujte pred slabim, zapeljivim ženstvom.«³⁴

O vplivu alkohola na vojaške in druge narodne vrline polemizirata dve publikaciji pred prvo svetovno vojno: knjižica *Aus dem Wilajet Kärnten* (Iz vilajeta Koroške), ki jo je izdalo Slovensko katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem 1913, ter nemški odgovor *Die Wahrheit über Kärnten* (Resnica o Koroški), ki jo je izdalo nemškonacionalno društvo Deutscher Volksverein für Kärnten leta 1914.

Slovenski »Wilajet« nemški strani pripiše krivdo za negativne pojave, ki slabijo slovenstvo. Koroška ima »daleč največje število nezakonskih otrok v Avstriji«, ima »malo vojaškega materiala«, »od alkohola zastrupljeno prebivalstvo«, »zelo nizek naravni prirastek prebivalstva« in med vsemi agrarnimi provincami »največ socialdemokratov. Nemško svobodnjaštvo /Freisinn/, čigar skoraj izključna domena je bila Koroška, si lahko čestita k temu napredku.« V orisu negativnih posledic »svobodnjaštva«, kot so nemškutarstvo in konkubinat, igra alkoholizem kot »globoko zevajoča rana Koroške« posebno vlogo. »Wilajet« se sklicuje na »nesumljive priče« iz svobodomiselnega tabora samega, na »enega najbolj zavzetih borcev avstrijskega učiteljstva proti alkoholu«. Le-ta je pisal v publikaciji *Alkoholgegner*: »Preživel sem par tednov

³¹ *Koroško Korošcem*, 16. 3. 1920, 3–4.

³² KDM za leto 1888, 83.

³³ Anton Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji 1902–1927* (Ljubljana 1927), 119.

³⁴ *Mir*, 19. 1. 1915, 25.

na Koroškem, da bi videl, kakšni so uspehi ukrepov deželne uprave proti uživanju alkohola. Obsojam vas, od ljudstva voljeni možje, da nič ne napravite proti kugi žganja, ki tako strašno divja po vaši kronovini./.../ Skoraj v vsaki drugi kmečki hiši je domača žganjarna, skoraj v vsaki pa se najde bebec ali duševno bolan otrok, in lepo raščeni, zdravi ljudje so med nemškimi kmeti na Koroškem redki kot bele vrane ...«. »Wilajet« sicer meni, da je ta obsodba morda pretirana, da hišne žganjarne niso v vseh dolinah tako pogoste in tudi bebeci samo v nekaterih krajih. Vendar je »očitek alkoholizma povsem upravičen«, še več: zaradi alkohola so »zelo pogosti izrodki« in alkohol je zelo razširjen med ženskim spolom, kar veliko družin »zastruplja dobesedno z materinskim mlekom«. »Zelo slaba tolažba« je, če organ nemškega svobodnjaštva na Koroškem, časopis *Freie Stimmen*, ugotavlja, da v jezikovno mešanih okrožjih šnops »še huje razsaja« kot v povsem nemških. »Wilajet« kot vzrok za to navede: »Ob jezikovnih mejah žganje strašno razsaja, saj se ima ja umetna in nasilna germanizacija zahvaliti ravno alkoholu za svoj uspeh. Skoraj vsaka gostilna v slovenskih vaseh je ja vendar osje gnezdo nemškega svobodnjaštva! To je tako resnično, da bi se mirno lahko reklo: Odpravite danes vse gostilne in slovenski narod bo rešen.« Ni čudno, če v takih razmerah trpi tudi obrambna moč. Sklicujoč se na oceno polkovne komande o koroških nabornikih »Wilajet« zapiše, da velik kontingent nesposobnih za vojaško službo tvorijo »pritlikavci in bebeci«. Fizični razvoj bi bil na boljši stopnji, »če ne bi bilo marsikatero telo že od najranejšega otroštva zastrupljeno z alkoholom«. Kjer »vladata Bakh in Venera«, je obrambna sposobnost na splošno »zastrašujoče nizka«.³⁵

Nemška stran ima seveda svojo »resnico« in v brošuri *Die Wahrheit* nasprotuje slovenskim izvajanjem: »Nemci in Nemcem prijazni Slovenci Koroške so vedno zoperstavljeni kot težki alkoholiki napram treznim Slovincem. /.../ Kako pa v resnici izgleda treznost hujškaških Slovencev ve vsak, ki je ob nedeljah primoran iti skozi eno od vasi, ki so pod slovensko klerikalno oblastjo; to je dokazal velik tabor /.../ pri Prevaljah poleti 1913, kjer so Slovenci /.../ trume svojih zvestih ovčic prignali k veliki 'igri' in se je končalo z zelo divjim pretepom in pijan-

skimi ekscesi s petimi težko ranjenimi.« Nasprotniki trdijo, »da obrambna sposobnost Korošcev pada. Tega seveda ni kriv nihče drug kot nemška večina s svojim propadlim gospodarjenjem, ki je s seboj prineslo vsa zla kot alkoholizem, veliko število nezakonskih otrok i. dr.«. Na podlagi uradnih virov *Die Wahrheit* prikaže vojaške sposobnosti na Koroškem kot pozitivne, saj so Korošci »skoraj samo odlični vojaški material«, in jih primerja z domnevno veliko slabšimi – pijanimi in neposlušnimi kranjskimi vojaki. Tudi nacionalna primerjava duhovniškega stanu gre v nemško korist: za sistematično delo proti alkoholu je med nemškimi duhovniki več interesa, »medtem ko se slovenski napram pijančevanju odnosijo apatično ali pa celo sami dajejo slab zgled«. Slovenski list *Mir* pa se postavlja »z morda resno mišljenim, vendar trenutno samo na papirju obstoječim slovenskim protialkoholnim gibanjem«.³⁶

Protialkoholno gibanje na slovenskem Koroškem seveda ni obstajalo »samo na papirju«, vendar se vidnejše razmahne šele ob začetku 20. stoletja. Zlata doba npr. leta 1907 poroča o ustanovitvi slovenskega abstinentnega krožka v Celovcu. »To je enkrat ena vesela s Koroškega! Saj je pa tudi potrebno. Korošci in zlasti duhovniki se morajo emancipirati od oštarij, sicer ni mogoč noben napredek. Oštarija – ubija.«³⁷ Leta 1910 Zlata doba opozori na ustanovitev koroške podružnice društva Abstinent pod vodstvom učitelja.³⁸

Organizirano protialkoholno gibanje se razširi v letih pred prvo svetovno vojno, predvsem v okviru Svete vojske.³⁹ Po V. občnem zboru Slovenska krščansko socialna zveza februarja 1913 or-

³⁵ Aus dem Wilajet Kärnten, Verlag des »Slov. katoliško-politič. in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem« in Klagenfurt (Klagenfurt 1913), 259–269, 272.

³⁶ *Die Wahrheit über Kärnten. Eine Abwehrschrift gegen die Verunglimpfung unseres Heimatlandes durch die süd-slawischen Gegner, herausgegeben vom Deutschen Volksverein für Klagenfurt* (Klagenfurt 1914) 40, 135–141.

³⁷ Zlata doba 1907, št. 1, 16.

³⁸ Zlata doba 1910, št. 6, 96. Glej tudi Zlata doba 1911, št. 1, 14.

³⁹ Prim. Peter Fantur, *Der christliche Kulturverband bei den Kärntner Slowenen im Wandel der Zeit* (Veröffentlichungen des Internationalen Forschungszentrums für Grundfragen der Wissenschaften Salzburg, Neue Folge 52, Innsbruck–Wien 1992), 52; Werner Drobisch, *Das slowenische Vereinswesen in Klagenfurt 1848–1938. V: Im Spannungsfeld von Nation und Staat. Nationalitätenfragen in Mittel-, Ost- und Südosteuropa*, Hg. Walter Lukan, Petra Moissi (Sonderdruck Österreichische Osthefte 33, Heft 2, Wien 1991), 234–273, tu 252; Mrkun (kot op. 33), 124.

ganizira »prvi protialkoholni shod na Koroškem«. Zveza hoče biti koroškim Slovencem »prava učiteljica za pošteno, krščansko življenje, ker se zaveda, da ima samo tisti narod prihodnost, ki se drži krščanske morale. Začela bo iz tega razloga odločen boj proti najhujšemu sovražniku naroda, proti pijančevanju /.../. Proti alkoholu, ki požre vsako leto dobrih 6 milijonov slovenskega denarja na Koroškem, ki ubija družinsko življenje, ki goni vso našo mladino v nemčurski tabor, moramo napovedati vojsko na celi črti.«⁴⁰ Odsek Svete vojske v SKSZ ima »nalogo, da razširja med slovenskim ljudstvom zmisel za organizirano treznost in zdržnost, da skrbi za protialkoholna predavanja v naših društvih, da ustanavlja društva 'svete vojske' ter daje nasvete, kako se taka društva ustanavljajo.«⁴¹

Podružnice Svete vojske ustanovijo mdr. v Vogrčah, Melvičah, Svečah in Kazazah,⁴² kjer nam farna kronika priča o vlogi župnika in njegovih (ne)uspehih: »Da bi farane za misel zmernosti navdušil, zato je imel /.../ podpisani že pred ustanovnim shodom večkrat tozadevne pridige in je skušal zlasti šolsko mladino prepričati o škodljivosti alkoholnih pijač (žganja) za dušo in telo, kar je z božjo pomočjo pri veliki množini tudi dosegel. /.../ Pristopilo je h društvu doslej 8 abstinentov – odraslih in 17 abstinentov – otrok ter 28 zmernikov, ki so se odpovedali žganju, a vino in pivo hočejo piti zmerno. Četudi torej 'sv. vojska' do sedaj med odraslimi ne izkazuje mnogo članov, vendar je omenjeni shod zelo globoko učinkoval na vse, tako da vsaj mnogi zmerneje pijejo kakor prej, četudi nočejo pristopiti društvu. Od notoričnih pijancev pa se do sedaj še ni noben priglasił za vstop.«⁴³ Navdušeno in celo vseslovensko zveni časopisno poročilo o ustanovitvi podružnice v Kazazah: »Sveta vojska' Imamo jo! Dolgo se ni upala k nam, pa zdaj je tu! Res, vojska je, ker se bori, in sveta je, ker se bori proti grehu, proti zlu nezmernosti. Zato pozdravljena med nami! Namen

tvoj je treznost, tvoj sovražnik alkohol, tvoji vojaki zdržniki in zmerniki, tvojo bojno polje sreča našega ljudstva, tvoje geslo ljubezen in potrpežljivost, tvoj bojni klic: 'naprej do zmage!' /.../. In kako si prišla? Natihoma, skrito? Ne! Tvoj vhod k nam je bil očiten, pogumen, slovesen. Z jasnim licem si prišla kakor se spodobi neustrašeni junakinji. Tako si prišla, da smo te vsi lahko spoznali, kakšna si, in kakšne hočeš, da bi bili tudi mi. Zato pa smo te vsi tudi slavnostno sprejeli. /.../ Mlado in staro ti je šlo nasproti ter z očaranim srcem gledalo tvoje krasne slike in zvesto poslušalo tvoje osrečujoče nauke. Ko je tvoja sestra, sveta vojska na Balkanu, zajemala Odrin, si ti tukaj pri nas zbirala prve organizirane čete na boj za svoje vzvišene ideale. Bulgari niso odnehali, dokler niso vzeli Odrina, 'Sveta vojska', tudi ti se nikdar več ne umakni s pozicij, ki si jih zavzela že pri prvem svojem naskoku. Stoj in ostani pri nas! Delaj in zbiraj dalje! Mi tvoji pristaši smo s teboj!«⁴⁴

Poudariti je treba, da je koroško treznostno gibanje v času avstroogrske monarhije ozko povezano z vseslovenskim. Ob ustanovitvi koroške Svete vojske Mir zabeleži: »Vseslovenska centrala je pa v Ljubljani. Kranjci so nam že daleč popred.« Glasilo gibanja bo tudi za Koroško Zlata doba.⁴⁵ Ta prinaša poročila in dopise s Koroškega, zasledimo pa tudi kritike in polemike, saj v njenih očeh slovenskokoroški časopis Mir problematiki ne posveča dovolj pozornosti,⁴⁶ celovška Mohorjeva pa v svojem koledarju objavi inserat za alkoholno pijačo.⁴⁷

Slovenski protialkoholni borci so podpirali koroško gibanje kot udeleženci in govorniki. Ustanovni shod koroške Svete vojske je »počastilo s svojo navzočnostjo mnogo odličnega občinstva«, mdr. »nadravnatelj Kreditne banke v Ljubljani, dolgoletni abstinent«. Priznalno pismo je poslal »osrednji voditelj« Svete vojske Janez Kalan; brzojavno je v spodbudnih besedah čestitala Slovenska straža v Ljubljani.⁴⁸ Že omenjeni župnik v Kazazah je na ustanovitev podružnice povabil govornika iz Ljubljane s sledečo obrazložitvijo: »Ker pa med

⁴⁰ Mir, 15. svečana /februarja/ 1913, 1. Prim. Slovenec, 26. 2. 1913, 3.

⁴¹ Mir, 5. 7. 1913, 188. – Sveta vojska je bila vključena v SKSZ, obenem pa je bila cerkvena bratovščina.

⁴² Mir, 27. 9. 1913, 283; 11. 4. 1914, 85; Werner Drobiesch, Vereine und Verbände in Kärnten 1848–1938. Vom Gemeinnützig-Geselligen zur Ideologisierung der Massen (Das Kärntner Landesarchiv 18, Klagenfurt 1991) 57, 210.

⁴³ Tomaž Ulbing, Pro memoria v zadevi ustanovitve »sv. vojske« protialkoholnega društva v Kazazah poslan preč. ordinariatu v Celovcu, 16. 4. 1913, Liber memorabilium der Pfarre Edling, Slovenski znanstveni inštitut (dalje: SZI).

⁴⁴ Mir, 12. 4. 1913, 104. Prim. Slovenec, 29. 3. 1913, 6.

⁴⁵ Mir, 5. 7. 1913, 188. – Zlata doba leta 1912 zabeleži, da je imel Celovec doslej 8 izvodov časopisa. Zlata doba 1912, št. 1, 15.

⁴⁶ Zlata doba 1911, št. 8, 117, 148.

⁴⁷ Zlata doba 1909, št. 10, 159; Zlata doba 1910, št. 9, 144; št. 10, 149–151; Zlata doba 1911, št. 2, 29.

⁴⁸ Mir, 26. 7. 1913, 208.

Ob povratku iz gostilne je bil dobre volje samo eden.

moštvom in mladeniči – tudi ženstvo se je precej protivilo – ni bilo videti posebnega zanimanja za to idejo, zato je smatral podpisani za potrebno, da pride med farane o tej reči predavat kak tuj govornik – abstinent. Kajti tudi tukaj se je izkazala resničnost reka: 'Nemo propheta in patria'.⁴⁹

Poleg Svete vojske so lokalna prosvetna društva, včlanjena v SKSZ, ustanavljala »treznostne odseke« in se v svojem delovanju nasploh posvečala problematiki alkohola.⁵⁰ Leta 1911 Zlata doba pohvali ustanovitev treznostnega odseka v izobraževalnem društvu v Železni Kapli: »Uvedli so ga zavedni mladeniči sami, posebno vrli Vincenc Pečnik. Tega česar voditelji ljudstva ne morejo razumeti ali se vsaj zelo težko odločijo za to, to spoznajo za potrebno preprosti ljudje, in ne samo spoznajo, ampak tudi store. – Kapelski naši prijatelji so na vsak način zahtevali, da mora priti k njim naš urednik, da jih malo potrdi in navduši za dobro. Prišel je /v/ nedeljo, 30. aprila. Kljub silno slabemu vremenu je bil društveni prostor dobro napolnjen. Upamo torej, če je že zdaj šlo, da bo poslej šlo še bolje. Kar je veselo, je to, da ima gibanje tudi v domačih dveh duhovnikih svojo oporo. Naj bi se iz Železne Kaple širila rešilna misel tudi v druge kraje Koroške!«⁵¹ Leta 1926 SKSZ začne »posebno akcijo za raztre-

znjenje našega ljudstva«, s katero želi vzpodbuditi ustanovitve treznostnih odsekov v izobraževalnih društvih, katerih »sveta dolžnost« je, da »zaježijo vedno rastočo povodenj alkoholizma«. »Našega ljubljenskega naroda ne pustimo utoniti v grdi mlakuži alkoholizma! Naj torej ne bo nobenega društva našega brez treznostnega odseka /.../!«⁵²

Iz zapisov Slovenskega prosvetnega društva Bilka v Bilčovsu o protialkoholnem delovanju marsikaj izvemo. Na zborovanju leta 1912 tajnik

društva »govori o pijančevanju in kaže na njegove skrajno žalostne in škodljive posledice. Med poslušalce se razdeli 'Mali protialkoholni katekizem', kateri naj se pridno prebira in uvaža, da se pijančevanju, morivcu vere, narodnosti in gospodarstva, jez zastavi in mu konec naredi.«⁵³ Na seji 1920. leta pa načelnik odseka Treznost svari: »Vsak pameten človek mora biti proti zlorabi alkohola. Koliko nesreče je že napravil ta sovražnik človeštva. Koliko zapravljenega denarja, prodanih hiš in posestev, pobojev, koliko prepira v družinah, nemira in sovražstva, uničenja družinske sreče, bolezni, pobačenja otrok, prezgodnje smrti.«⁵⁴ Med temami, ki so jih določili za občni zbor leta 1926, je prvo mesto zavzel – alkoholizem.⁵⁵

Treznostno gibanje naj bi bilo »še prav posebno častna zadeva naše moške mladine! Kajti fant-pijanec: нравно pokvarjen, neznačajan fant; mladina, pijači udana: duševno in telesno zastrupljena, propala mladina; narod pijancev, izgubljen narod. /.../ Osebito iz vrst naših mladeničev naj enkrat za vselej izgine to ostudno pijančevanje, ki nam je le v največjo škodo in sramoto! /.../ S čim se pač fant bolj osramoti in oblati pred svetom kakor pa s tem ogabnim pijančevanjem? Zato fantje ne mirujte prej, da bo vsak slovenski mladenič tre-

⁴⁹ Ulbing (kot op. 43). Ulbing je povabil L. Puhoveja, linotipista v Katoliški tiskarni v Ljubljani in »desno roko« Kalana.

⁵⁰ Prim. Fantur (kot op. 39), 47, 52.

⁵¹ Zlata doba 1911, št. 5, 78. Glej tudi Zlata doba 1912, št. 1, 13–14.

⁵² Koroški Slovenec, 6. 1. 1926, 3–4.

⁵³ Zborovanje 1. septembra 1912, Zapisnik Slovenskega prosvetnega društva (dalje: SPD) Bilka Bilčovs, SZI.

⁵⁴ Seja 25. 3. 1920, Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, SZI.

⁵⁵ Odborova seja 7. 2. 1926, Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, SZI.

zen mladenič!«⁵⁶ Fantovski odseki izobraževalnih društev so imeli namen »voditi jih k treznemu in bogoljubnemu življenju.«⁵⁷ Na predavanjih in tečajih so fante svarili pred alkoholom. Tako je bil npr. treznostni govor del mladeniškega kurza v Pliberku 1909,⁵⁸ na mladeniškem shodu v Št. Rupertu pri Velikovcu leta 1913 pa je govornik Lambert Ehrlich »povdarjal, kako škodljiva sta za ljudstvo pijančevanje in nečistost. Proti tema dvema sovražnikoma je najboljša orožje ravno najsvetejši zakrament.«⁵⁹ Treznost fantov naj bi podpirala tudi telovadna organizacija. 1912 »opazovalec« iz slovenskega Korotana piše v *Zlati dobi* o vlogi Orlov: »Ravno mi smo poklicani za prospeh treznostne ideje. Zato posnemajmo bratski odsek /.../ na vinorodnem Vipavskem, kjer so vsi Orli abstinentje. /.../ Ravno mi vsak dan lahko opazamo, da ravno tisti fantje ne gredo v naše vrste, kateri so se že vsaj nekoliko vdali pijači. Saj v resnici lahko trdim, da orlovski odseki in izobraževalna društva, kar jih propada in jih bo propadlo na Koroškem, propadajo le zavoljo vedno širečega se alkoholizma. Fant izstopi iz nemčurske šole, najprej postane pijanec, potem nemškutar, izdajalec svojega lastnega naroda. /.../ iz krepostnega mladeniča abstinenta ne more nikdar postati nemškutar.«⁶⁰ Knjižica »Wilajet« je poudarila, da je telovadna organizacija usmerjena »proti kugi alkohola in nemoralnosti«, koroške politične oblasti pa prepovedujejo Orle ter nošenje njihovih uniform z obrazložitvijo, da te na Koroškem niso običajne (landesüblich). »Kaj pa je sploh na Koroškem 'običajno'? Alkohol in nezakonski otroci! Zapomnite si to!«⁶¹

Tudi v sklopu ženskih odsekov in prirediteljev SKSZ so obravnavali nevarnosti alkohola – tudi zato, ker je veljalo, da so ženske zadolžene za družinsko srečo, ki jo alkohol uničuje. *Mir* je npr. poročal o ženskem shodu leta 1913 v Šmihelu nad Pliberkom, kjer je Ehrlich med vzroki za propadanje kmečkega stanu navedel tudi pijančevanje. »Prav globok vtis je na nas naredil popis dežele pijancev. Nikdar ne bomo več pozabile zlatih in resničnih besed: Nobeno premoženje ni tako veliko, da bi ga pijanec ne zapil, nobena družinska sreča

ni tako močna, da bi je pijanec ne razrušil in nobena žena ni čednostna, da bi je pijanec ne spravil do obupnosti. Ali ste čuli, pijanci! Druge pomoči ni za pijanca kot popolna zdržnost – abstinenca – vsi drugi sklepi so za nič!«⁶² Na ženskem shodu v Svečah so govorili o pomenu prave krščanske matere in o vrtnarstvu, župnik Ulbing pa »nam je predstavil sovraga alkohola ter nam narisal načrt za vojsko zoper njega. Brž so se zborovalke navdušile za njegov bojni klic ter obljubile, da se pridružijo 'Sveti vojski'.«⁶³ Dekletom so v okviru Marijinih družb pravila nalagala v poglavju *Splošne krščanske dolžnosti*, točka 11: »Ker je nezmerno pijančevanje glavna napaka in rana našega ljudstva, vsled katere ima ravno ženstvo veliko trpeti, zato naj tudi one delajo zoper njo in po svojih najboljših močeh pospešujejo namene 'Družbe treznosti'.«⁶⁴

Ob koncu velja omeniti, da so tudi v okviru političnih prireditev tematizirali problematiko alkohola. Tako je na javnem shodu Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem leta 1922 v Ledincah deželni poslanec Vinko Poljanec govoril o boju proti alkoholu. »Pokleknil bi pred vsakega očeta in vsako mater, je dejal govornik in jih prosil: 'Obvarujte vašo mladino pred to nevarno kugo – pijančevanjem – in ne dopuščajte, da bi alkohol uničeval njihovo zdravje in njihovo poštenje. Le ako bo ostal narod telesno in duševno zdrav, se bo mogel ohraniti!'«⁶⁵

Slovenski narod na Koroškem se je ohranil, vendar v majhnem številu – krivdo za to pa je, če sledimo izvajanju sodobnikov, pripisati tudi alkoholu.

Viri in literatura

Arnšek, *Alkohol in njegov vpliv na človeško telo*.

V: Koledar Družbe sv. Mohorja v Celovcu (dalje: KDM) za leto 1913, 44–49.

Aus dem Wilajet Kärnten, Verlag des »Slov.

katoliško-politič. in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem« in Klagenfurt (Klagenfurt 1913).

⁵⁶ *Koroški Slovenec*, 6. 1. 1926, 3–4.

⁵⁷ *Odborova seja* 20. 3. 1924, *Zapisnik SPD Bilka Bilčovs, SZI*.

⁵⁸ *Zlata doba* 1910, št. 1, 7–8.

⁵⁹ *Mir*, 17. 5. 1913, 138.

⁶⁰ *Opazovalec* (kot op. 14).

⁶¹ *Aus dem Wilajet* (kot op. 35), 249–256.

⁶² *Mir*, 18. 1. 1913, 20.

⁶³ *Mir*, 12. 4. 1913, 104.

⁶⁴ *Pravila dekliške Marijine družbe, Alte Pfarrakten, Feistritz i. G., V Kongregationen, Archiv der Diözese Gurk*.

⁶⁵ *Koroški Slovenec*, 22. 11. 1922, 1–2.

- Z. B., *Največji sovražnik človeštva*. V: KDM za leto 1910, 81–87.
- Die Wahrheit über Kärnten*. Eine Abwehrschrift gegen die Verunglimpfung unseres Heimatlandes durch die südslawischen Gegner, herausgegeben vom Deutschen Volksverein für Klagenfurt (Klagenfurt 1914).
- Werner Drobesh, *Das slowenische Vereinswesen in Klagenfurt 1848–1938*. V: Im Spannungsfeld von Nation und Staat. Nationalitätenfragen in Mittel-, Ost- und Südosteuropa, Hg. Walter Lukan, Petra Moissi (Sonderdruck Österreichische Osthefte 33, Heft 2, Wien 1991), 234–273.
- Werner Drobesh, *Vereine und Verbände in Kärnten 1848–1938*. Vom Gemeinnützig-Geselligen zur Ideologisierung der Massen (Das Kärntner Landesarchiv 18, Klagenfurt 1991).
- Peter Fantur, *Der christliche Kulturverband bei den Kärntner Slowenen im Wandel der Zeit* (Veröffentlichungen des Internationalen Forschungszentrums für Grundfragen der Wissenschaften Salzburg, Neue Folge, 52, Innsbruck–Wien 1992).
- KDM za leto 1888.
- Kompoljski, *Stariši, kaj delate!* V: KDM za leto 1907, 77–79.
- Koroški Slovenec.
- Koroško Korošcem, 16. 3. 1920.
- Dr. Leop. Lenard, *Gostilna – narodna nevarnost*. V: Zlata doba 1909, št. 1, 5–7.
- Franc Milčinski, *Zanemarjena in izprijena mladina, skrb zanjo in sirotinski sveti*. V: KDM za leto 1908, 46–57.
- Mir.
- Anton Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji 1902–1927* (Ljubljana 1927).
- Opazovalec, *Iz slovenskega Korotana*. V: Zlata doba 1912, št. 9.
- Fr. Perpar, *Zakaj kmečko gospodarstvo propada?* V: KDM za leto 1896, 62–64.
- Slovenec.
- Pravila dekliške Marijine družbe, Alte Pfarrakten, Feistritz i. G., V Kongregationen, Archiv der Diözese Gurk.
- Spurensuche. Erzählte Geschichte der Kärntner Slowenen* (Erzählte Geschichte. Berichte

von Widerstandskämpfern und Verfolgten 4, Wien 1990).

- Ivan Tavčar, *Kako naj izredi slovenski kmet svoje otroke?* V: KDM za leto 1873, 169–174.
- Tomaž Ulbing, *Pro memoria v zadevi ustanovitve »sv. vojske« protialkoholnega društva v Kazazah poslan preč. ordinariatu v Celovcu*, 16. 4. 1913, Liber memorabilium der Pfarre Edling, Slovenski znanstveni inštitut (dalje: SZI).
- Dr. J. Vošnjak, *Proti žganju*. V: KDM za leto 1886, 30–36.
- Dr. J. Vošnjak, *Zakaj peša kmetski stan?* V: KDM za leto 1886, 51–58.
- Zapisniki Slovenskega prosvetnega društva Bilka Bilčovs, SZI.
- Zlata doba.

Zusammenfassung

„EIN NÜCHTERNES VOLK WIRD WOHLHABEND SEIN, BLÜHEN UND SICH GUT ENTWICKELN“

Der Kärntner slowenische Kampf gegen die Trunksucht am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts

Der Alkohol und seine Gefahren sind ein kaum erforschtes Thema der Kärntner slowenischen Geschichte. Basierend auf publizistischen und archivalischen Quellen behandelt der Beitrag antialkoholische Diskurse und Organisationen am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts.

Die konservativ-katholisch geprägte slowenische Nationalbewegung in Kärnten nannte als Hauptursachen für den Alkoholismus religiöse Lauheit, ungezügelter geselliges Leben und insbesondere die germanisierende Politik des deutschen „Freisinns“. Auch die schädlichen Folgen des Alkohols wurden vor allem auf moralischem und nationalem Gebiet gesehen. Der Alkoholismus bewirkte angeblich den Untergang zweier Stützen des Slowenentums in Kärnten, des bäuerlichen Heims und der Familie. Die negativen ökonomischen, moralischen und gesundheitlichen Folgen der Trinkerei schwächten das Volk und beschleunigten

nigten die Assimilation. (Übermäßiger) Alkoholkonsum diene außerdem der Charakterisierung nationaler Gegner, war doch aus slowenischer Sicht ein Merkmal der „Deutschtümler“, dass sie zu viel tranken.

Im Kampf gegen den Alkohol wurden – mit Unterstützung der Geistlichkeit und bis zum Ersten Weltkrieg in enger Verbindung mit der gesamtslowenischen Mäßigkeitsbewegung – besondere Vereine wie Sveta vojska (Heiliger Krieg) gegründet. Der Slowenische christlich-soziale Verband für Kärnten mit seinen lokalen Bildungsvereinen thematisierte die Alkoholproblematik nicht nur in Nüchternheitssektionen, sondern in der gesamten Tätigkeit unter besondere Berücksichtigung von Jugendlichen und Frauen. Auch die Turnvereine Orel, Marianische Mädchenkongregationen und die politische Organisation hatten eine antialkoholische Ausrichtung.

Schlagwörter: Kärntner Slowenen und Sloweninnen, Alkoholismus, nationale Frage, Moral, Antialkoholbewegung